

Бојана Веселиновић
bojana.veselinovic@nb.rs
Народна библиотека Србије, Београд

УДК 025.321:004.65
025.43:004.65
025.342:025.43

Ивана Јашовић
ivana.jasovic@nb.rs
Народна библиотека Србије, Београд

ПРИСТУПНА ТАЧКА, КАТАЛОГ И НОРМАТИВНА ДАТОТЕКА

Сажетак: Данас се информације све више смештају и проналазе на интернету, а њихов број убрзано расте. Фокус библиотекара се тако, са штампаних, полако преноси и на електронске медије. Дефинисањем садржаја докумената по унапред утврђеним принципима, коришћењем нормираних облика имена по унапред утврђеним стандардима, као и доследна примена библиографских стандарда, корисницима би се омогућио бржи приступ траженим садржајима. Први корак у овом дугом и захтевном процесу је формирање нормативних датотека. У нашој земљи, у Народној библиотеци Србије, Библиотеци Матице Српске и Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић”, а у сарадњи са Институтом информацијских знаности из Марибора, почев од 2006. године, ради се на формирању нормативних датотека за јединствене именске одреднице. Након периода тестирања и провере о придржавању прописаних стандарда, дошло би до примене ових нормативних база на националном нивоу, али и до укључивања и сарадње наших библиотечких институција на интернационалном нивоу. Овим би се библиографски центри у нашој земљи придружили мањем броју институција у свету које су успеле да успоставе систем библиографске контроле и стандарда који она намеће.

Кључне речи: приступне тачке, нормативне датотеке, каталогизација, OCLC, VIAF, библиографски запис, нормативна контрола, стандардизација.

Увод

Током историје, библиотекари су се руководили различитим начелима и циљевима како би што боље и свеобухватније дефинисали информације у документима и пружили их на увид корисницима. Овај циљ је, донекле, постигнут формирањем предметних одредница и каталога базираних на одређеним правилима, које су дефинисали сами библиотекари на основу дотадашњег искуства. Касније се јавила потреба да се и документи којих није било у библиотекама обезбеде заинтересованим корисницима. Последњих година, то је постало могуће кроз „умрежавање” база различитих библиотека, а коришћењем, данас, свеприсутних информационих технологија.

Основни циљ документационо-информационог центра у библиотекарству „је да пружи брзу и непосредну информацију о одређеном предмету-теми”.¹ У ту сврху постављани су различити циљеви и начела, на основу којих се садржај документа, имена људи и места, као и појмови, дефинишу одређеним и прецизно установљеним терминима или нумеричким индентификаторима. Ови термини се данас, у библиотекарству називају приступне тачке.

Појам приступне тачке је, под различитим називима, био присутан од оснивања првих библиотека до данас. Од сортирања докумената према њиховој садржини у Месопотамији и Александрији, преко појаве алфабетских индекса у средњем веку, до данас, види се снажна потреба за дефиницијом дела према његовом интелектуалном или уметничком садржају као и његово смештање у одређени низ на основу библиографских података који га дефинишу. Дакле, може се видети да се претраживање према садржају докумената може вршити коришћењем **предметног језика** тј. прецизних и јасно дефинисаних термина који заједно чине индикатор предметног садржаја. Претраживање се може вршити и коришћењем **природног језика**, односно кључних речи, које „дефинишу садржај више од других речи у документу”.² Оба ова система за претраживање су интегрални део аутоматизације предметног претраживања која због обиља информација, све мање представља занимљиву алтернативу, а све више неопходност.

Овако дефинисани документи, који поред приказа садржаја у себи садрже и податке о одговорности, локацији документа итд., сложени су у библиотечким каталозима. Каталогзи се могу поделити према принципу на основу кога се врши сортирање грађе на **формалне** и **стварне**. Данас су посебно значајни стварни каталози који су селективног карактера, јер обухватају онај део библиотечке грађе који има научну, стручну, документациону, историјску или литерарну вредност. Стварни каталози се деле на: **стручне** и **предметне** каталоге. У **стручном каталогу** грађа се систематизује према њеној припадности у оквиру утврђених научних и стручних дисциплина, а према правилима усвојеног класификационог система. **Предметни каталози** систематизују грађу према одређеним појмовима који представљају предмет, тему или садржај публикације и формулишу се природним језиком.

1 Дивна Гумац, Милица Црвчанин. „Правила за израду предметног каталога Народне библиотеке СР Србије”, *Заједница библиотека*, бр. 3 (1973): 30.

2 Hans Peter Luhn, „Keyword-in-Context Index for Technical Literature (KWIC Index)”, *Alta plana*, <http://altaplana.com/Luhn-KWICindexing.pdf> (преузето 24. 4. 2018).

Сваки од ових каталога садржи:

- приступне тачке
- библиографски опис
- локацију библиотечко-информационе грађе.

Приступна тачка води корисника до траженог садржаја у документу, библиографски опис му омогућава да пронађе све битне податке везане за документ (наслов, аутор итд.), док локација упућује на место документа у реалном или виртуелном свету.³

Основна јединица каталога је библиографски запис, који је Роберт Бургер дефинисао кроз следеће тачке:

- запис је стандардизована форма сваке приступне тачке;
- стандардизован запис омогућава груписање свих записа са истом приступном тачком на једном месту;
- стандардизација записа у каталогу врши се путем контроле;
- стандардизован запис олакшава одлуку о избору записа;
- записи свих форми приступне тачке где је један од њих изабран као стандард, називају се нормативне форме.⁴

Од средине 20. века долази до све веће примене аутоматизованих система за похрањивање и претраживање библиографских података. На овај начин олакшава се корисницима налажење потребних информација кроз примену неких од класификационих језика. Класификациони језици могу бити: **хијерархијски** (где се при класификацији документа полази од ширег научног и стручног подручја а затим се сужавањем долази до прецизних појмова који дефинишу одређени садржај) и **аналитичко-синтетички** (где се директно именује предмет који одређује садржај документа. Овде се појмови из различитих подручја налазе један до другог и сређени су по алфабетском редоследу).

Без обзира на врсту примењеног класификационог језика, у оба случаја се природни језик преводи на класификациони и смешта у систем научних и стручних дисциплина. Зато се данас за библиотеке може рећи да су оне „врста система за претраживање, а њихов основни артефакт, инструмент за претраживање, јесте каталог”.⁵

3 Arlene G. Taylor and Barbara B. Tillet, eds., *Authority Control in Organizing and Accessing Authority Control in Organizing and Accessing information: definition and international experience* (New York: The Haworth information Press, 2004), 12.

4 Isto, 13.

5 Ана Савић, „Организација и информација у савременим синтетичким каталозима и место предметне класификације у њима”, *Гласник Народне библиотеке Србије*, Год 13, бр. 1 (2012/2013): 98.

Како је на интернету присутан велики број информација, које су доступне али не и селектоване по значају и садржају, онлајн каталози играју важну улогу у повезивању траженог појма и документа. Њихов значај се огледа и у груписању на основу приступних тачака тражених појмова према њиховој заједничкој теми, без обзира на терминологију коју користи аутор.

Прелазак са лисног на онлајн каталог био је процес који је започео још 60-их година 20. века увођењем MARC (Machine Readable Cataloging) формата, а затим и увођењем UNIMARC (Universal Machine-Readable-Cataloging) формата. Неке од прелазних фаза са лисног на електронски каталог представљају између осталих и Dublin Core и SKOS, који су дизајнирани за потребе семантичког Web-a.⁶

Развој онлајн каталога какве данас познајемо започео је 1971. године на Универзитету у Охају, под називом OCLC (Online Union Catalog). Током наредних осам година каталог је сакупио око пет милиона докумената. Касније (1996. године) овај сервис мења назив у World Cat. Данас овај „Светски каталог” садржи око 400 милиона библиографских записа, на преко 400 међународних језика и дијалеката. Чланице овог система су библиотеке и институције из преко 170 земаља.⁷

Основна намена каталога у данашњем виртуелном свету је да пружи информацију о свим аспектима библиотечко-информационе грађе и да сублимише основне информације (значање и сврху, креатора, тј. аутора документа, локацију где се може наћи, или директан линк ка документу). Сврха формирања ових каталога јесте груписање свих докумената са истом информацијом на једном месту, а начин на који се обезбеђује њихова прецизност јесте доследна примена утврђених принципа у оквиру система.

Нормативна контрола

Један од инструмената којим се ова доследност обезбеђује јесте нормативна контрола. Због неопходности усклађивања библиотечких база у целом свету, пре свега због брзог проналажења информација и њихове доступности преко веба, потребно је да се и систем контроле успостави на јединственом светском нивоу путем примене општеприхваћених

⁶ OCLC, „The worldwide catalog of library resources”, OCLC, <http://www.oclc.org/worldcat/inside-worldcat.en.html> (преузето 3. 6. 2018).

⁷ Isto.

међународних стандарда. Може се рећи да је системска брига о успостављању Универзалне библиографске контроле започела под покровитељством UNESCO-а, на међународној конференцији одржаној 1974.⁸ године, у Паризу. Тада је истакнуто да је свака национална библиографска агенција одговорна за успостављање нормираних облика имена националних аутора, индивидуалних и колективних, у виду националне нормативне листе.⁹ Корак даље представљао је формирање Радне групе за међународни нормативни систем (*Working Group on an International Authority System*), на конференцији IFLA-е 1978. године у Чехословачкој.¹⁰ Задатак ове групе био је да успостави правила за структуру нормативних записа, успостављање распореда и повезивања записа, као и успостављање система интерпункцијских знакова. У истом овом периоду долази до развоја информационих технологија, а затим и развоја и прве верзије UNIMARC формата за нормативне датотеке (1991. године)¹¹ чиме се омогућава размена нормативних података.

Нешто касније, 2001. године, уведен је стандард *Уједињена за нормативне записе и уједињене (GARR)*.¹² У односу на претходно, ово издање требало је да обухвати „све типове ауторства и све врсте дела и грађе, укључујући серијске публикације, и то на свим медијима.”¹³

Током година, договорени су, објављени и примењени бројни стандарди, који су се надовезивали и проширивали у складу са развојем технологије, а у циљу што бољег приближавања информације кориснику. Последњи у низу, *Функционални захтеви за нормативне податке (FRAD)*¹⁴ из 2009. године, уједно представља и пречишћен и прецизно

8 Тања Тасић, „Нормативна контрола и нормативне листе личних имена: успостављање нормативне датотеке личних имена у Србији”, *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1 (2014/2015): 8.

9 Dorothy Anderson, *Universal Bibliographic Control: a long-term policy, a plan for action* (Pullach bei München: Verlag Dokumentation, 1974).

10 Мари-Франс Пласар, „IFLA и нормативна контрола”, *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1 (2005): 321.

11 Rosa Maria Galvao and Maria Ines Kordeiro „UNIMARC – Understanding the past to envision future” (рад представљен на IFLA World Library and Information Congress, Хелсинки, Данска, 11–17. август, 2012).

12 Тања Тасић, „Нормативна контрола и нормативне листе личних имена: успостављање нормативне датотеке личних имена у Србији”, *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1 (2014/2015): 12.

13 Међународна федерација библиотећких удружења и институција, *Упутства за нормативне записе и упутнице; Упутства за предметне нормативне и упутне јединице* (Београд: Народна библиотека Србије, 2005), 9.

14 Исто, 9.

дефинисан и свеобухватан документ за све облике носача информације које данас познајемо.¹⁵ Као резултат ових активности, формиране су нормативне листе униформне структуре у машинском формату, које су у складу са важећим каталошким правилима.

Током читавог овог процеса наилазило се на низ проблема. Један од њих било је инсистирање на прописаним јединственим одредницама које су ипак специфичне за одређене локалне средине. У извештају Радне групе за минималан ниво нормативних записа¹⁶ (*Working Group on Minimum Level Authority Records*) и међународни стандардни број за нормативне податке (*International Standard Authority Data Number*) (MLAR/ISADN) 1998. године,¹⁷ донета је одлука да се формирање јединствених одредница препусти каталошким центрима у свакој земљи. На овај начин биле би сачуване специфичности језика, културе и писма. Да би се овако локално формиране јединствене одреднице могле применити на интернационалном нивоу било је неопходно створити различите аутоматске системе за повезивање. Данас се у јединственим каталошким базама уносе јединице које садрже индентитет средине из које долазе, али је пожељно да националне агенције ту разлику сведу на најмању могућу меру која је неопходна да би се сачувала национална и друга специфичност. Као резултат овог процеса који је започео 1998. године,¹⁸ Конгресна библиотека у Вашингтону, Немачка национална библиотека и *Online Computer Library Center* (OCLC), започеле су рад и тестирање пројекта међусобног повезивања нормативних записа за лична имена. На 69. конференцији IFLA -а у Берлину, 2003. године, учеснице пројекта, представници Националних библиотека Немачке, Конгресне библиотеке и OCLC-а потписале су споразум о формирању конзорцијума VIAF (*The Virtual International Authority File*), а већ 2007. године овој групи се придружила и Француска.

Данас, VIAF повезује националне и регионалне нормативне базе својих чланица, формирајући јединствен скуп записа за лична имена

15 IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records, *Functional Requirements for Authority Data: A Conceptual Model: Final Report*, December 2008, IFLA, <http://www.ifla.org/publications/functional-requirements-for-authority-data> (преузето 21. 8. 2016).

16 Тања Тасић, „Нормативна контрола и нормативне листе личних имена: успостављање нормативне датотеке личних имена у Србији”, *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1 (2014/2015): 11.

17 Isto.

18 Миљана Ђ. Ђукић и др., „Виртуелна међународна нормативна датотека – VIAF (приказ пројекта)”, *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1 (2014/2015): 15.

(за одређени језик и писмо). На овај начин су корисницима видљиви и записи креирани у другим домаћим и иностраним библиотекама, институтима, библиографским центрима и агенцијама, што олакшава унакрсна претраживања, без обзира на језик или место на свету. Све је ово допринело да VIAF има важну улогу у изградњи семантичког веба.¹⁹

VIAF представља важан сервис у оквиру OCLC, који не само да ради на непрекидном унапређењу правила и броја записа у јединственом, виртуелном, каталогу, већ и блиско сарађује са појединим важним интернет сервисима, као што је, рецимо, Википедија (Wikipediја), где се VIAF везе аутоматски додељују одговарајућим Википедијиним чланцима, уз помоћ посебно развијеног програма VIAFbot.

Нормативна контрола у Србији

Успостављање нормативне контроле у Србији одвијало се у неколико фаза, а прва фаза је била формирање нормативне датотеке личних имена. Народна библиотека Србије, Библиотека Матице српске и Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” (библиотеке оснивачи узајамне базе COBISS. SR), започеле су 2006. године пројекат формирања нормативне датотеке личних имена у сарадњи са Институтом информационог знаности (IZUM) у Марибору. Нормативна датотека добила је назив CONOR.SR и развијала се у складу са Упутствима за нормативне записе (GARR) у формату COMARC/ за нормативне податке. Нормативне одреднице²⁰ изграђују се применом националних каталошких правила РРІАК.²¹ Намера је да се нормирани облици личних имена у нормативним записима користе као усвојена ауторска одредница у библиографским записима, а у перспективи и као персонална предметна одредница.

19 Семантички веб (мрежа података) је представљање података на World Wide Web-у, заснован на одређеним стандардима. Он доприноси ефикаснијем претраживању, тиме што се информације могу посматрати као скупови онлајн база података. Дакле, ово је технолошки напреднији систем који омогућава бољу сарадњу између рачунара и корисника. http://semanticweb.org/wiki/Semantic_Web.html (преузето 10. 8. 2016).

20 „Јединствена контролисана одредница за неки ентитет. Ранији назив Јединствена одредница”. Међународна федерација библиотечких удружења и институција. Упутства за нормативне записе и упутнице; Упутства за предметне нормативне и упутне јединице. (Београд: Народна библиотека Србије, 2005), 18.

21 Тања Тасић, „Нормативна контрола и нормативне листе личних имена: успостављање нормативне датотеке личних имена у Србији”, *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1 (2014/2015): 12.

Каталогизатори у библиотекама узајамног каталога су 2008. године започели обележавање библиографских записа, чиме је било олакшано њихово селектовање и груписање. Ови записи импортовани су у нову CONOR базу и машински преведени у нормативне записе. Преузети подаци чине структуру нормативног записа: усвојена нормативна одредница, варијантни облици нормативне одреднице, подаци о библиографском извору, назив креатора библиографског записа, идентификациони бројеви и др.

У овом моменту, нормативна датотека садржи преко 54000 записа и они су углавном у нередигованом статусу. Развој нормативне датотеке је сада у фази када каталогизатори прегледају записе, проверавају податке, допуњују и исправљају. Записи се преводе у редиговани статус чиме он добија коначан облик и тако постаје валидан запис нормативне базе. Редакција се врши према унапред договореним упутствима за редакцију нормативних записа.

Ова датотека је намењена свим библиотекама које учествују у заједничком каталогу и због тога је било неопходно да нормативне одреднице буду приказане на два писма. Успостављен је принцип нормативне и паралелне припадајуће одреднице.

По договору, облик за ауторе који се изворно служе српским језиком чије писмо је ћирилица је етимолошки. Паралелна одредница је на латиници, за ауторе који користе српски језик је фонетски, а за ауторе који користе страну ћирилицу облик је транслитерован на латиници по правилима, прописаним COBISS2/каталогизација: приручник за кориснике. За ове ауторе српски фонетски облик је варијантна одредница.

Нормативна одредница за ауторе који користе српски језик:
Витезовић, Милован, 1944–
Vitezović, Milovan, 1944–

Нормативна одредница за ауторе који се изворно служе ћирилицом:
Вязанцев, Евгений Анатолъевич, 1948–
Vjazancev, Evgeniĭ Anatol'evič, 1948–
<Вјазанцев, Евгениј Анатолъевич 1948– (варијантна одредница за ауторе)

Нормативне одреднице за ауторе који се изворно служе језиком чије је писмо латинично је српски фонетски облик за одредницу на ћи-

рилици, а за латиничну одредницу користи се етимолошки облик имена. Прву одредницу користе библиотеке које имају азбучни каталог, а други облик користе библиотеке које имају абecedни ауторски каталог.

Вендерс, Вим, 1945–

Wenders, Wim, 1945–

<Wenders, Ernst Wilhelm, 1945– (варијантна одредница за ауторе)

Структура нормативних записа је таква да постоји могућност да се допуне подацима о личности, неки подаци могу бити у кодираној форми, а неки су у облику слободно формираних одредница. Дефинисан је и минимални запис, односно поља која се морају попунити да би запис могао да се похрани. Постоје и варијантни облици нормативних одредница²² које су део записа. Формирање нормативне датотеке ауторских имена није једини задатак који чека нас библиотекаре. Следећи корак могао би бити формирање нормативне датотеке предметних одредница, а у некој даљој будућности и нормирање других приступних тачака библиографских записа.

Успостављање и примена нормативне датотеке личних имена, перспективно гледано води укључивању у VIAF сервис, чиме би се приближили светским трендовима у библиотечко-информационој делатности.

Литература

1. Anderson, Dorothy. *Universal Bibliographic Control: a long-term policy, a plan for action*. Pullach bei München: Verlag Dokumentation, 1974.
2. Глумац, Дивна и Милица Црвчанин. „Правила за израду предметног каталога Народне библиотеке СР Србије”, Заједница библиотека, 1973, Год. 4, бр. 3: 29–70.
3. Ђукић, Миљана Ђ., Катарина Р. Михајловић и Бранка Г. Драгосавац. „Виртуелна међународна нормативна датотека – VIAF”. *Народна библиотека Србије*, бр.1 (2014/2015): 15–22.
4. IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records, *Functional Requirements for Authority Data: A Conceptual Model*:

22 „Одредница која се по облику разликује од нормативне одреднице. Уопште узев таква одредница се заснива или на варијантном имену односно на називу које каткад користе особа или колективно тело, или га користе други да идентификују особу, колективно тело или дело; или је састављена на начин који је неубичјен за састављање нормативне одреднице” Међународна федерација библиотечких удружења и институција. Упутства за нормативне записе и упутнице; Упутства за предметне нормативне и упутне јединице. Београд: Народна библиотека Србије, 2005, 19.

- Final Report, December 2008, IFLA*, <http://www.ifla.org/publications/functional-requirements-for-authority-data> (преузето 21. 5. 2018).
5. Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *Uputstva za normativne zapise i uputnice; Uputstva za predmetne normativne i uputne jedinice*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2005.
 6. OCLC. „The worldwide catalog of library resources”. OCLC. <http://www.oclc.org/worldcat/inside-worldcat.en.html> (преузето 3. 6. 2018).
 7. Пласар, Мари-Франс. „IFLA и нормативна контрола.” *Гласник народне библиотеке Србије*, бр. 1 (2005): 319–328.
 8. Rosa Maria Galvao, Rosa Maria and Kordeiro, Maria Ines. „UNIMARC – Understanding the past to envision future”. Рад представљен на IFLA World Library and Information Congress, Хелсинки, Данска, 11–17. август, 2012.
 9. Савић, Ана. „Организација информација у савременим синдетичким каталозима и место предметне каталогизације у њима.” *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1 (2012/2013): 97–105.
 10. http://semanticweb.org/wiki/Semantic_Web.html (преузето 10. 2. 2018).
 11. Тасић, Тања. „Нормативна контрола и нормативне листе личних имена: успостављање нормативне датотеке личних имена у Србији”. *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1 (2014/2015): 7–14.
 12. Taylor, Arlene G. and Barbara B. Tillet, eds. *Authority Control in Organizing and Accessing information: definition and international experience*, New York: The Haworth information Press, 2004.
 13. Luhn Hans Peter, „Keyword-in-Context Index for Technical Literature (KWIC Index)”, *Alta plana*, <http://altaplana.com/Luhn-KWICindexing.pdf> (преузето 24. 4. 2018).

Abstract: From the first Library in Alexandria and Mesopotamia to this days, librarian had a need to give their customer exact and precise information about requested topic. The history of authority control, starts in 17th century. From those days until today, librarian established rules and standard, which user would lead to authority file. This documents should contain different word, name or phrase on control subject language. Today we are close to forming authority files for the unique name heading. After a period of testing and checks according to the prescribed standards, the National Library of Serbia will be allow access to the OCLC and VIAF service. This means that our national institutions, should be joined the small number of countries that have succeeded in establishing a system of bibliographic control, and therefore the standards that this institution prescribe.

Keywords: authority control, authority file, OCLC, VIAF, bibliographic record, bibliographic control, standardization.